

Hemel & hel

Theo van Gogh
is dood. Wie was
de man die vorige
week in Amsterdam

werd afgeslacht?
Portret van een
onmogelijke schat.

Is het nog maar minder dan een week geleden? Het is inderdaad minder dan een week geleden dat haar broer Theo voor het laatst bij haar in de keuken zat bedenkt Josien van Gogh. Zondag was dat. "Hij kwam praten over wat we met Sinterklaas zouden doen. Ik zei hem dat 4 december mij beter uitkwam. Daar wilde hij niets van weten." Jongere zus Jantine van Gogh, naast haar aan tafel: "Feestdagen moesten volgens hem precies op de dag zelf worden gevierd. Hij hechtte er van ons drieën ook het meest aan dat we dan bij elkaar kwamen." Josien: "Ik heb wel eens tegen hem gezegd: 'Theo, in je hart ben je eigenlijk een ontzettende burgerman.' Hij at het liefst stipt om zes uur 's avonds: aardappelen, vlees en groenten. En net als wij thuis vroeger deden, nam hij iedere dag een sinaasappeltje. Goed voor de gezondheid."

Maar bij Van Gogh thuis belandden de schillen van de gepelde sinaasappels wel achter de grote rode bank in zijn groengeverfde huiskamer. Naast afgekloven kippenbotjes, op een vloerkleed van kranten. In zijn magnetron stonden de verkoelde schoenen van zijn zoon Lieuwe – daarin gezet om ze na een regenbui te drogen.

Verbaast het iemand dat zijn huis net zo rommelig was als zijn omvangrijke uiterlijk? Van Goghs T-shirts zaten vol brandgaatjes van de sigaretten; de boorden had hij kapotgebeten. Dat eeuwige groene jasje van 'm zat onder de vlekken. Zijn paperassen waren bijeen geflikkerd in een zak van Albert Heijn. Zo, met die plastic zak in het rieten mandje voor op zijn fiets, trok Van Gogh de wereld in.

De warme familieman versus de onaangepaste loner. Het is een van de talloze contrasten die hem tekenden. Want Van Gogh belichaamde vele gedaanten, zo viel te lezen in de talloze stukken die de afgelopen week over hem zijn verschenen. Diverse malen werd erop gewezen dat Van Gogh een bijna schizofrene persoonlijkheid leek te bezitten.

Hij was de loyaalste vriend, maar ook een paranoïde oorlogszoeker. Hij was de invoelendste regisseur, maar ook een grofgebekte columnist. Hij was de liefste vader die zoon Lieuwe zich

kon wensen, maar ook een schuinsmarcheerder. En enerzijds werd hij door prinses Máxima de voorvechter van de vrijheid van meningsuiting genoemd, anderzijds overschreed hij volgens Remco Campert de grens van het betamelijke.

Er waren kennelijk meerdere Van Goghs en die zagen we ook terug als interviewer, tv-presentator, columnist, debatleider, filmregisseur, liedjeschrijver, romancier en zo nog wat professies. Hij was een multimedialent. Als we proberen de verschillende kanten van Van Gogh onder een noemer te vatten, dan valt één ding op: zijn allergrootste liefde was de film; daaraan maakte hij alles ondergeschikt.

De voormalige directeur van het filmfestival Rotterdam, Emile Fallaux, schreef het afgelopen vrijdag nog in NRC-Handelsblad: "Dat hij veertien films achterlaat is te danken aan de opoffering van alles wat anderen beschouwen als onontbeerlijk comfort, aan de vernedering die hij slikte om met domme televisieprogramma's geld te verdienen dat hij in films kon stoppen."

Van Gogh nam zelfs een hypotheek op zijn huis om te kunnen draaien, maar waarom bracht hij zoveel offers aan de film? Om zijn debuutfilm *Luger* (1981) werd hij geprezen als talent, als *bête de cinéma* die door de 'ongenuanceerde fascinatie met het kwaad veel tradities doorbreekt'. Maar ruim twintig jaar later stelden sommige critici dat hij ondanks zijn kwaliteiten het meesterwerk nog niet had gemaakt. Iedereen die met hem heeft gewerkt, is er ook van overtuigd dat als Van Gogh meer tijd had uitgetrokken in de montagekamer en op de set, de kwaliteit van zijn films erop vooruit was gegaan. Maar daar had hij geen geduld voor. Alles moest snel-snel-snel. Monteren en andere technische roms-plomp vond hij bijzaak. Daar school voor hem de bekoring van het filmen ook niet in.

Wat was het dan dat hem zo aantrok in film? Van Gogh haalde er voldoening uit om spelers boven zichzelf uit te laten stijgen, zeggen 'zijn' acteurs. Cas Enklaar (*Een dagje naar het strand, Terug naar Oegstgeest, Vals Licht*) noemt hem 'de beste regisseur met wie ik ooit gewerkt heb'. En Cahmit Ölmez (*06-05*) zegt: "Theo was de eerste regisseur bij wie ik me als allochtoon echt kwetsbaar durfde op te stellen. Dat kwam doordat hij zich werkelijk voor mij interesseerde, en zichzelf ook gaf."

Naast de innige vertrouwensband met acteurs, ging het Van Gogh ook om de intense contacten met zijn crew op de set. Tijdens het filmen was hij het gelukkigst. "Hij draaide het liefst 365 dagen per jaar," zegt zijn regieassistente Doesjka van Hoogdalem. "Hij beschouwde de hele ploeg als zijn familie. We werkten ook al jarenlang met een vast team. En hij deed alles om het ons naar de zin te maken. Als Theo op je viel, dan stortte hij zich op je met al zijn overgave en liefde. Hij genoot het meest als iedereen het naar de zin had." Dan zat de 'meesterlijke observator' als een soort vader tevreden achterover geleund, genietend over zijn familie uit te kijken.

Merkwaardig. Uitgerekend de felle polemist en compromisloze aanvaller van de gevestigde orde zocht in wezen naar har-

monie in een groep. Van Gogh heeft daar zelf nooit een geheim van gemaakt. Zo zei hij afgelopen zomer nog in HP/ De Tijd: "Van nature ben ik van het harmoniemodel. Ik haat ruzie."

De grote vraag is waarom hij zo snakte naar een vredig bestaan, terwijl het in de praktijk toch zo vaak anders liep. Zou het kunnen zijn dat het hem als jongetje in Wassenaar aan harmonie heeft ontbroken? Zijn zusjes Josien en Jantine met wie hij vier en zeven jaar scheelde, zeggen dat zij een fijne jeugd hebben gehad. Vader Van Gogh was kleinzoon van de broer van schilder Vincent. Hij werkte bij de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Moeder was huisvrouw. "Een traditionele rolverdeling," zegt Jantine. "Maar onze ouders waren heel *open minded*, zeker niet bekakt. Er werd veel en heftig gediscussieerd. Wat dat betreft heeft Theo zich genoeg kunnen afzetten."

Als jongetje viel Van Gogh al op. Niet omdat hij schreeuwerig was of geweldig voetbalde, maar omdat hij over poep en pies schreef in zijn 'Vieskrant' en zelfbedachte redevoeringen declameerde. Zijn zussen: "Dan hoorde je vanuit de badkamer ineens: 'Landgenoten!' – stond Theo te oreren." Van Goghs toenmalige vrienden herinneren zich het gezin Van Gogh als 'bijzonder hartelijk' en 'gastvrij'. Willem Hoogenboom, die jarenlang Van Goghs films monteerde: "Als twintigers gingen we vaak vanuit Amsterdam bij zijn ouders op bezoek. Dan projecteerden we onze filmpjes op de gangmuur. Ondertussen kookte Theo's moeder voor ons en dook ze de wijnkelder in. Ik vond het daar geweldig."

Ma van Gogh zei in Vrij Nederland: "Hij heeft een harmonieuze opvoeding gehad, we zijn een gezin van reinheid en regelmaat." Haar zoon liet zich in interviews ook altijd lovend uit over thuis. "Het pijnlijke van een verwerende opvoeding is waarschijnlijk dat je tot je dertigste de tijd nodig hebt om eroverheen te komen." Tot hij zich op latere leeftijd in 2001 in Opzij liet ontglippen dat die rimpelloze jeugd ook een schaduwkant had. Op zijn 44ste was hij een psychiater gaan bezoeken. Hij worstelde met bindingsangst. In dat gesprek zei hij ook: "Mijn ouders hadden een gecompliceerd huwelijk, waarvan ik veel heb opgestoken; kijken naar de oorlog die twee emotionele mensen met elkaar voeren in dat heilloze instituut van het huwelijk. (-) Daar heb ik natuurlijk een aardige tik van meegekregen."

Gezien de beladen geschiedenis van zijn ouders is het begrijpelijk dat het thuis niet altijd even vredig was. Van Gogh was vernoemd naar een broer van zijn vader, een verzetsman, die in de Tweede Wereldoorlog was geëxecuteerd. Ook zijn moeder was getekend door de oorlog. Zij moest eens als meisje toekijken bij een executie, vertelde Van Gogh ooit. Haar vader zat gevangen in een kamp. Van Goghs zusjes waren te jong om hun opa bewust mee te maken. Maar Josien vertelt dat haar broer elf jaar was toen hun grootvader tegen het einde van zijn leven in het ziekenhuis lag. "Theo ging regelmatig bij hem op bezoek; het kan best dat hij hem over zijn kampervaringen heeft verteld."

Misschien was het toeval, maar Van Goghs gedrag veranderde na zijn elfde. De verlegen jongen die op de basisschool

'Theo ging regelmatig bij opa op bezoek. Het kan best dat hij hem heeft verteld over zijn kampervaringen.'

Op de set van '06-05

erg dol op elkaar; de dronken ruzies en harde grappen waren bedoeld om onszelf te scherpen in het debat." Muzikant Willem van Ekeren karakteriseert de ontmoetingen met Van Gogh in die dagen als 'uitputtingsslagen'. "Omgaan met Theo was heavy, heel intens. Als ik thuiskwam in Den Haag, had ik drie dagen nodig om bij te komen."

Van Gogh, afgewezen door de Filmacademie, mobiliseerde met zijn onuitputtelijke energie zijn vrienden om de speelfilm *Luger* te maken. "We wilden allemaal wel iets vaags doen met film, maar zonder Theo waren we er niet aan begonnen. Hij was de absolute motor en hij regelde het geld voor de film," zegt Willem Hoogenboom, die destijds de montage deed en nadien editor is geworden.

Van Gogh stond erom bekend dat hij anderen in staat stelde om hun talent te ontplooiën. En als daar geld voor nodig was, trok hij zijn beurs. Misschien verweet hij zichzelf dat hij zijn moeder had geforceerd hem het huis uit te zetten. Sindsdien deed Van Gogh er alles aan om het mensen naar de zin te maken – kennelijk diende eenzaamheid hoe dan ook te worden voorkomen.

Zijn naasten zeggen stuk voor stuk hetzelfde: er was geen vriend zo loyaal, gul en betrokken als hij. Zijn uitgever Ger van Wulfsten: "Theo was iemand bij wie je kon onderduiken in tijden van oorlog. Daar zijn er niet veel van." Volgens Sylvia Groen, die acht jaar bij hem schoonmaakte, ontving Van Gogh vaak vrienden

in nood. "Zij mochten in zijn bed slapen. Theo kroop dan op de bank."

Hij stond ook bekend als de man die zijn geld uitgaf aan vrienden. Hij liet anderen geen kans om een horecarekening te betalen. Op diners kwam hij niet aan met een flesje wijn, maar met een hele kist. Zijn nabije vriend Karel Gabler, tevens beheerder van de website *De Gezonder Roker*: "Op mijn verjaardag belde Theo. Er lag een cadeautje voor me bij boekhandel Athenaeum. Of ik het zelf even wilde ophalen. Stond daar de volledige Domein-serie in dozen voor me klaar; een paar honderd boeken." Vriend Michiel Hanraht vertelde hem ooit dat hij smoorverliefd was. "De volgende dag vond ik een envelop met duizend gulden op de deurmat. Van Theo. Voor een liefdesreisje naar Venetië of Parijs."

Het was erg moeilijk iets terug te doen. Maar als het lukte, was hij zo dankbaar, op het aandoenlijke af. Zegt Heleen Hartmans, de moeder van zijn zoon Lieuwe: "Zijn laatste verjaardag hebben we bij mij thuis gevierd, in kleine kring. Met zijn ouders, mijn partner Dirk en Lieuwe. Nadat hij afscheid had genomen, kwam hij 's nachts nog drie keer terug om te bedanken, en de volgende ochtend om negen uur stond hij er weer. Nog steeds zo blij als een kind."

Rijst de volgende vraag: hoe was het in godsnaam mogelijk dat de pleaser tegelijkertijd zoveel vijanden maakte? Zijn naasten zijn daar eenduidig over: Van Gogh gaf zich volledig in zijn

vriendschappen, maar omgekeerd eiste hij hetzelfde. Passie, loyaliteit, oprechtheid en principieel gedrag, dat waren voorwaarden die Van Gogh zichzelf oplegde, maar waaraan hij ook zijn omgeving toetste. Betrapte hij iemand op lafheid of hypocrisie, dan had die meteen ook helemaal afgedaan.

Tijdens de productie van *Luger* ontstonden behoorlijke irritaties. Hazendonk: "Van Gogh werd woedend omdat ik een keer niet mee ging draaien maar mijn vriendinnetje bezocht." Kennelijk voelde Van Gogh zich in de steek gelaten.

Met eenzelfde dosis toewijding als voor zijn vriendschappen stortte hij zich in vetes. Ruzies met Van Gogh werden meteen reusachtig. Zijn vriend Gabler: "Theo's relaties waren gebaseerd op vertrouwen. Iemand die dat vertrouwen schond, kon het voor altijd vergeten. Dat waren de vetes. Theo was de hemel of de hel." Hazendonk: "Theo achtervolgde me dag en nacht per telefoon, en schreef ongelooflijk gemene brieven, bedoeld om me zo hard mogelijk te treffen." Tot een breuk heeft het nooit geleid.

Met Thom Hoffman, die in *Luger* debuteerde als acteur; zou Van Gogh later wel breken. Nadat Hoffman een rol had gespeeld in *De Vierde Man*, verweet Van Gogh hem dat hij 'een SS'er' was 'met vaseline in zijn kont'. Afgelopen week nog zei Hoffman in de Volkskrant 'dat Theo's ruzies eigenlijk nergens over gingen'. Maar Willem Hoogenboom, die 25 jaar met Van Gogh samenwerkte, is dat volstrekt niet met hem eens. "Theo viel nooit iemand zomaar af. Hij was juist heel erg principieel."

Dat was ook de basis van Van Goghs breuk met Hoffman. Hij kon zijn vriend niet vergeven dat hij zijn principes had geofferd uit carrière-overwegingen. Zij waren samen de outsiders in de filmwereld. Samen hadden ze zich opgewonden over dat commerciële wereldje en met *Luger* hadden ze geageerd tegen de gevestigde orde. Ineens was Hoffman alleen overgestapt naar dat establishment. Dat was verraad aan hun gezamenlijke idealen.

In zijn splende vete met schrijver Leon de Winter stelde Van Gogh zich even principieel op: het oorlogsverleden van je ouders ga je niet commercieel exploiteren. Was Van Gogh op dit onderwerp gebeten omdat zijn eigen familie ook had geleden onder zo'n verleden? Zijn zussen sluiten dat uit. Jantine voegt er bovendien aan toe: "Theo heeft zijn eigen familiegeschiedenis nooit ingezet in de polemiek."

Net als vrienden en collega's moesten ook Van Goghs vrouwen aan zijn voorwaarden voldoen. Ex-vriendin Hermine Landvreugd, die vijf jaar een relatie met hem had, ging bij hem weg omdat hij zo dwingend was. Ze mocht maar eens in de week langskomen, op vaste tijden. Daarvoor had hij een prikklok gekocht.

Van Gogh had dus last van bindingsangst, zei hij in Opzij. Hij schreef dat toe aan het strijdlustige huwelijk van zijn ouders. Een deel van zijn rusteloosheid en onvermogen om langdurige relaties met vrouwen aan te knopen, had volgens hem daarmee te maken. Ook wees hij in dat gesprek op de ambivalente band met zijn moeder; 'op wie hij dol was', maar met wie hij 'ook wel

RONALD HOEBEN
1995

eens nare dingen had meegemaakt'. Zijn obsessie voor vrouwen, stelde hij, had alles met haar te maken.

Hoewel Van Gogh vrouwen 'puntenslijpers' noemde en in *Luger* een pistool in een vagina liet afgaan, had hij groot respect voor vrouwen, alleen al om het feit dat ze een kind konden baren. En hij was dol op de andere sekse, helemaal als ze er een tikje Wassenaars uitzagen. "Zag hij een parelkettinkje of een plooirokje, dan smolt hij," weet regie-assistente Doesjka van Hoogdalem, met wie hij op weg naar de set al zijn relaties doornam. "Hij speelde graag spelletjes met vriendinnen. Dan trok hij zo'n plooirok aan om een lesbische relatie na te spelen." Hij vond het ook geweldig als (zijn ex) Heleen Hartmans hem met een chauffeurspetje achter het stuur op door de stad reed. Hij zat dan triomfantelijk op de achterbank.

Omdat een ware verbintenis hem benauwde, verbond hij zich op een symbolische wijze met vrouwen. Iedereen met wie hij een bijzondere relatie had, kreeg een ring. Draagster Doesjka: "Hij verheugde zich bij voorbaat op de onderlinge jaloerse blikken van de vrouwen op zijn begrafenis, over wie de grootste ring had."

'Theo's relaties waren gebaseerd op vertrouwen. Iemand die dat vertrouwen schond, kon het voor altijd vergeten.'

Onderwijl verlangde de Don Juan heimelijk naar het traditionele rolpatroon van vroeger, van thuis. Heleen Hartmans, de vrouw met wie hij vijf jaar samenwoonde: "Toen we Lieuwe kregen, vond hij ineens dat een moeder thuis bij haar zoon hoorde. Hij, de man des huizes, moest en zou zorgen voor het inkomen. Hij ging toen als een gek werken. Ik zag hem bijna nooit meer. Ergens heel schattig, maar ik kon daar niet tegen. Na een jaar ben ik weggegaan."

Hoewel Van Gogh zich verraden voelde, woog het welzijn van zijn kind zwaarder dan zijn gekrenkte trots. Hij kocht onmiddellijk een huis, vlak bij zijn zoon. In het belang van zijn zoon, sloot de 'famieliman' Van Gogh weer vriendschap met zijn ex. Samen voedden ze Lieuwe op.

Zijn zoon vormde de uitzondering, maar over het algemeen was Van Gogh geen man van de gulden middenweg. Hij was absoluut in zijn oordeel. Of het nu ging om vrienden, minnaresen of om de islam: als iemand, of iets, voor hem had afgedaan, dan moest het met de grond gelijk worden gemaakt. Grof, vilein en krenkend, al het geschut was geoorloofd. Die karaktertrek is hem op 2 november fataal geworden.

Achteraf kan wel worden vastgesteld dat Theo van Gogh zijn tijd voortdurend ver vooruit was. Zoals hij het uitventen van het joodse slachtofferschap van bepaalde kunstenaars bekritiseerde in een tijd waarin het taboe was om over joden iets lelijks te zeggen, zo deed hij dat later met moslims. In de multiculturele samenleving van de jaren negentig was de moslimgemeenschap even onaantastbaar als de joodse in de jaren tachtig. Iedereen die het waagde zich kritisch uit te laten over de gevaren van de islam, werd onmiddellijk uitgemaakt voor racist.

Van Gogh, eerder al bestempeld als 'Eeuwige Antisemiet', trok zich weinig aan van het nieuwe etiket. Evenmin als Pim Fortuyn weerhield het hem ervan zich af te zetten tegen het heersende politiek correcte denken en de hypocrisie van de gevestigde orde. Met termen als 'geitenneuker' schoot Van Gogh volgens veel critici zijn doel voorbij. Net zoals hij volgens hen eerder te ver was gegaan met zijn beeldspraak over 'de lucht van caramel' die hij rook omdat 'vandaag alleen de suikerzieke joden worden verbrand'.

Postuum wordt Van Gogh vooral een provocateur genoemd. NRC Handelsblad noemde hem zelfs een 'dwangmatig provocateur'. Maar wie meent dat Van Gogh met zijn grove bewoordingen alleen uit was op effectbejag, heeft hem nooit begrepen. Net zoals hij met vriend en vijand keihard het verbale gevecht aanging, deed hij dat ook met zijn religieuze tegenstanders. Zo schreef hij zelf in *Allah weet het beter*: "Juist imams moeten zo vrijuit mogelijk kunnen spreken, want hoe kunnen we ons moreel superieur wanen aan de geitenneukers als we hen het enige onthouden dat onze samenleving wezenlijk onderscheidt van de hunne?"

Van Gogh was compromisloos in zijn streven naar zuiverheid. Dat hij daar grove bewoordingen voor gebruikte, so *what* - hij was nu eenmaal Theo van Gogh.

Zusje Josien herinnert zich haar broer tussen een enorme stapel kranten in het familiehuisje in Katwijk aan Zee. Voortdurend was aan hij de telefoon. "Hij was er wel en hij was er ook niet bij. Maar omdat Theo midden in de kamer zat, kon niemand om hem heen." |

Met deze telefoon belt u 30% voordeliger.

Zakelijk Optimaal SIM only-groepsabonnement.

Wilt u het hele bedrijf extra voordelig laten bellen met de huidige toestellen? Kies dan voor het Zakelijk Optimaal SIM only-groepsabonnement. U bespaart dan namelijk 30% op de abonnementskosten van Zakelijk Optimaal. En ook nog eens 30% op de tarieven voor binnenlands bel-, sms- en dataverkeer. Zo kunt u fors besparen op uw zakelijke belkosten. Kijk voor meer informatie en de overige voordelen van Zakelijk Optimaal SIM only op www.t-mobile.nl of bel 0800 - 8102.

T · · · Mobile · · ·